

в отдельных регионах. Молодым учёным и студентами географических специальностей наведены основные официальные источники для анализа и изучения природных ресурсов.

Ключевые слова: природные ресурсы Украины, отечественные географы, научные работники.

Summary:

Korotun S. SHORT HISTORY OF STUDY OF NATURAL RESOURCES OF UKRAINE

In the article is considered short history of study of natural resources of Ukraine from ancient times to modern time. Scientists which studied natural resources are mentioned, both in Ukraine on the whole and in separate regions. There are point basic official sources for an analysis and study of natural resources for young scientist and students of geographical specialities.

Keywords: natural resources of Ukraine, patriotic geographers, research workers.

Надійшла 12.04.2010р.

Михайло ЦЕПЕНДА

УДК 911.3:37(477)

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОФІЛЮ ДЛЯ ПОТРЕБ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Розглянуті проблеми якості підготовки фахівців еколого-географічного профілю у ВНЗ України зокрема і вищої освіти загалом в умовах Болонського процесу для потреб сталого розвитку. Запропоновані підходи до демократизації навчального процесу у ВНЗ та вдосконалення предметного наповнення державного галузевого стандарту з географії.

Ключові слова: *якість шкільної підготовки абітурієнта, якість навчально-методичного забезпечення, якісний склад науково-педагогічних кадрів, якість матеріально-технічного забезпечення, Болонський процес, кредит, кредитно-модульна система, кредитно-трансферна система, державний галузевий стандарт з географії.*

Постановка проблеми. Стабільний розвиток сучасного суспільства залежить від багатьох передумов економічного, політичного, соціального, ментального, освітнього та іншого характеру. Особливе місце в цьому ряду займає освітній рівень населення, оскільки часто він визначає структуру виробництва в тій чи іншій країні, упровадження і розвиток інноваційних і ресурсозберігаючих технологій чи навпаки, сприяє формуванню екологічного мислення у кожного члена суспільства. Неабияку роль у формуванні останнього відіграють фахівці з вищою освітою загалом і еколого-географічного профілю зокрема, яких готують ряд ВНЗ України – екологи, географи, менеджери природоохоронної діяльності тощо. Прогресуюча глобальна екологічна криза, світова економічна криза, політична нестабільність та ворогування конкуруючих еліт в Україні, незбалансованість фінансової системи, зростання інфляційних очікувань, а також прорахунки всіх попередніх урядів вкрай негативно вплинули і продовжують впливати на стан освіти в Україні і вищої зокрема. З огляду на вищесказане, дослідження даної проблеми, особливо у зв'язку з реформуванням вищої освіти України згідно положень Болонської декларації, є актуальним.

Аналіз останніх публікацій показує, що інтерес науковців, педагогічних працівників до проблеми підготовки фахівців у ВНЗ загалом та еколого-географічного профілю зокрема був завжди, а після приєднання до Болонської декларації значно зріс. Детально аналізували проблеми географічної освіти у вищій школі і якості вищої освіти загалом у контексті Болонського процесу [1, 2, 3]. Деякі автори критично ставляться до переходу на навчання за кредитно-модульною системою в рамках Болонського процесу [4, 5].

Метою дослідження є загальний огляд проблем підготовки фахівців еколого-географічного профілю у ВНЗ України зокрема і вищої освіти загалом.

Об'єктом дослідження виступає якість підготовки фахівців у ВНЗ в умовах Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Якість підготовки фахівців у вищій школі сучасної України залежить, як мінімум, від 4-х чинників: 1) якості шкільної підготовки абітурієнта; 2) якості навчально-методичного забезпечення навчального процесу; 3) якісного складу науково-педагогічного персоналу; 4) матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, який є похідним від соціально-економічного стану держави.

1. Відповідальність за якісну підготовку абітурієнта з кожного предмету несе середня школа. Держава за допомогою незалежного зовнішнього оцінювання оцінює знання з предмету у межах шкали 100-200 балів. Досвід показує, що вступники із сумою балів 124-150 слабо підготовлені до

навчання у ВНЗ. Нинішня шкала оцінювання у рамках Болонського процесу передбачає задовільну оцінку (E) у 60 балів зі 100, тобто 60%. Оцінка 124 із 200 балів при вступі перевищує 60% (120 + 4), але 100 балів держава випускнику надає у вигляді бонусу, тому фактично йому необхідно набрати лише 24 бали зі 100 (24%) аби подати документи до ВНЗ. Це перша і найважливіша причина погіршення якості навчання першокурсників. Звичайно, держава дає право ВНЗ піднімати цей поріг до 160 балів і вище, але це є лукавство, оскільки в нинішніх соціально-економічних умовах, коли державне фінансування більшості спеціальностей вкрай обмежене, такий ВНЗ чи напрям підготовки залишаться без абітурієнтів, які підуть у ті заклади, де нижня планка опущена до 124 балів. Хочеться нагадати, що раніше, коли абітурієнти при вступі складали, наприклад, 3 іспити, то прохідний бал 13 чи 12 із 15 означав якість, відповідно, 86,7% і 80%, і таку якість знань мав кожен вступник, а дехто і вищу. Тому зниження якісної підготовки першокурсників спровоковане самою державою, яка офіційно не закріпила нижню межу прохідного бала на рівні 160 балів, хоча й обіцяла це зробити після першої вступної кампанії за наслідками незалежного зовнішнього оцінювання. Причина є очевидною – значна частина вступників не змогла б подати документи до ВНЗ, оскільки якість знань випускників шкіл у переважній масі є невисокою. Хотілося б у цьому зв'язку заторкнути ще одну проблему, що нині жваво дискутується у суспільстві – повернення до десятирічного терміну навчання, проти чого різко виступило МОН України і деякі вчені, мотивуючи величезними коштами, що вже вкладені у переведення навчального процесу на 12-річний термін навчання. Верховна Рада недавно слухала це питання і ухвалила вивчити громадську думку, а потім провести парламентські слухання з цього приводу. Не вдаючись до аналізу всіх "за" і "проти", хотілося б звернути увагу на два моменти: 1) існує проблема прискороного фізичного дозрівання нинішнього покоління, яке у 12-му класі може бути готовим до виконання батьківських обов'язків; 2) 12-річний термін навчання був штучно перенесений на український ґрунт або просто сліпо скопійований із західних країн. Однак, якщо діти у цих країнах після закінчення 12-річної школи вже професійно орієнтовані, оскільки, наприклад, у Голландії одні школи готують випускників тільки до вступу у ВНЗ, інші до закладів із певною визначеною професією. У нас же всі випускники із 124 балами можуть вступати до ВНЗ, оскільки не мають навичок певної професії. Значна частина випускників 9-х класів планує продовжити навчання у коледжах, щоби потім потрапити на 2 чи 3 курси ВНЗ, вигравши таким чином 1-2 роки і уникнувши незалежного зовнішнього оцінювання. Це може призвести до падіння наборів на перші курси ВНЗ уже у найближчому майбутньому.

2. Якість навчально-методичного забезпечення навчального процесу згідно положень Болонської декларації залежить від двох чинників: а) переходу на Європейську систему планування і організації навчального процесу; б) від навчально-методичного забезпечення кожної дисципліни. Донедавна ми користувалися навчальними планами, розрахунок годин в яких здійснювався в кредитах, що налічували 54 години (36 аудиторних + 18 самостійних), а загальна кількість годин складала 7506 годин (139 робочих тижнів × 54 години). У зв'язку із запровадженням основних положень Болонської декларації 5 років назад, згідно наказу МОН України від 20 жовтня 2004 року №812 ми перейшли до кредиту у 36 годин (24 + 12) і річного навантаження у 60 кредитів при загальній кількості годин 8640 (240 кредитів × 36) при тій же кількості робочих тижнів, тому всі навчальні плани терміново перероблялись під число 8640 без зміни державних стандартів, що були розраховані ще на 7506 годин. Тепер же, у зв'язку із запровадженням Європейської кредитно-трансферної системи, що була прийнята 6 лютого 2009 року у Брюсселі представниками 46 європейських країн в тому числі і Україною [6], тривалість кредиту приймається у межах 25-30 годин при річному навантаженні студента (із самостійною роботою) – відповідно 1500-1800 годин, що складає 60 кредитів. Таким чином, бакалавр за 4 роки навчання матиме навчальне навантаження в межах від 6000 до 7200 годин. Слід зазначити, що, наприклад, у Варшавському університеті на географічному факультеті при 3-річній підготовці ліцензіата теоретичне навчання складає 30 тижнів (15+15) за рік, натомість зростає тривалість практичної підготовки – максимально до 2 місяців при канікулах мінімум 1 місяць. Тому було б доцільно збільшити тривалість навчально-виробничих практик для студентів еколого-географічного профілю замість нинішніх 3-х тижнів хоча б до 5. Це значно посилює практичну підготовку із таких нормативних дисциплін як "Топографія з основами геодезії", "Загальна гідрологія", "Метеорологія і кліматологія", "Ґрунтознавство", "Геоморфологія", "Ландшафтознавство".

Навчально-методичне забезпечення кожної дисципліни згідно вимог Болонського процесу базується на кредитно-модульній структурі і передбачає створення навчально-методичних

комплексів дисциплін. Теоретично за семестр студент може набрати 100 обов'язкових балів плюс деяку частину додаткових за особливі успіхи при вивченні дисципліни. Обов'язкові бали розподілені за модулями, яких, як мінімум, має бути 2 основних (вони представляють поточну успішність) і один підсумковий. Кількість балів за поточний контроль є змінною у різних ВНЗ, тому на підсумковий контроль може припадати від 30 до 70% обов'язкових балів. Автори [1] рекомендували частку поточної оцінки приймати на рівні 40% від всіх обов'язкових балів, у Львівській політехніці ця цифра 30%, у Чернівецькому національному університеті – 70%. Досвід показує, що чим більша частка поточного контролю від загальної суми балів з предмету, тим важче студентам наздоганяти пропущені заняття і модульні контрольні роботи, що деколи унеможливує отримання позитивної оцінки здібним, але недисциплінованим за радянськими мірками студентом. Я.Б.Олійник і П.Г.Шищенко вказують, що "Болонський процес передбачає нову філософію освітньої діяльності, нові принципи організації навчального процесу, новий тип відносин між викладачем і студентом, нові технології опанування знань" [1, с.52]. На нашу думку, варто відмовитись від підсумкового модуля і перейти до двомодульної структури дисципліни із накопичувальною сумою балів (50+50). Це дозволило б зробити підсумкову оцінку більш об'єктивною, незалежною від втручання суб'єктивних чинників під час екзаменів. Це сприяло б вивільненню часу, як мінімум, 4 тижні за рік на практичну підготовку студента, особливо природничих напрямів, про що вже було сказано вище. Очевидно, що слід відмовитись від такого поняття як залік, оскільки кожен предмет оцінюється за шкалою А, В, С, D, E, F як екзамен, за винятком заліків із практичних і лабораторних робіт, які служать допуском до екзамену.

Створення навчально-методичних комплексів дисциплін в електронному варіанті і доведення їх до студентів, в першу чергу, текстів лекцій, корінним чином змінює зміст поняття "лекція". Якщо раніше викладач, готуючи тему нової лекції, збирав різними шляхами літературні новинки, щоби вразити студентську аудиторію, то зараз, у час вільного доступу до Інтернету, до пошукових систем і бібліотечних електронних ресурсів, це стає проблематичним, оскільки студенти здатні самостійно знаходити літературні новинки зі свого фаху. Тому при наявності у студента електронної версії теми лекції і контрольних запитань до неї, зникає необхідність публічного виступу лектора (крім першої і підсумкової лекції) перед аудиторією. Роль лектора зводиться до надання консультацій тим студентам, які бажають знати більше чи мають якісь неясності або щось не зрозуміли. Існуюча ж нині система обов'язкового відвідування лекцій, коли студента за пропуски 30 годин занять можуть виключити з ВНЗ (відповідний наказ МОНУ чинний), вступає у суперечність із вимогами Болонської декларації. Хотілось би звернути увагу і на такий рудимент, як виключення студента за академічну заборгованість, часто за один предмет, що додає роботи деканатам, оскільки згідно інструкції декан зобов'язаний створити відповідну комісію з ліквідації академзаборгованості, а таких студентів є немало. Очевидно, слід визначити певну кількість предметів, наприклад три, академічна заборгованість з яких не загрожує студенту виключенням із ВНЗ аж до початку 8 семестру. І лише після невиконання цієї вимоги студент виключається з ВНЗ. Якість підготовки висококваліфікованих спеціалістів регламентується галузевими стандартами. Останній такий стандарт щодо підготовки фахівців ОКР бакалавр за напрямом підготовки 0705 "Географія" та його складових – освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) і освітньо-професійної програми (ОПП) був затверджений наказом Міністра В.Кременя від 5 липня 2004 року. Обов'язкова складова державного стандарту містить три цикли дисциплін – цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін, цикл дисциплін природничо-наукової підготовки і цикл дисциплін професійної і практичної підготовки. Як показав досвід, останній цикл перевантажений дрібними предметами по 54 години кожний (таких предметів налічується 18 + 2 предмети по 108 годин і 2 по 324 години). Така подрібненість годин цього циклу викликає перевантаження студентів на сесії, оскільки вони змушені складати щосеместру 5 іспитів і 6 заліків, в той час як нормою мало би бути 4 + 5, як це було, до речі, раніше. Скорочення кількості цих предметів до 10-12 можна провести шляхом їх об'єднання і утворення таких дисциплін як, наприклад, "Основи менеджменту і маркетингу" – 108 годин, "Основи географічного моделювання і прогнозування" – 108 годин, "Основи суспільної і соціальної географії" – 108 годин тощо. При цьому кожна попередня дисципліна входить до об'єднаної окремих модулів, не порушуючи цілісності планування. Тому розробникам нового галузевого стандарту "Географія" варто звернути на це увагу, як і на можливість скорочення тривалості теоретичного навчання до 16 тижнів у парних семестрах, збільшивши час на практичну підготовку студентів.

3. Якісний склад навчально-педагогічних кадрів передбачає, що, як мінімум, 75% працівників

випускової кафедри повинні мати кандидатські і докторські дипломи, а кафедру повинен очолювати професор, доктор наук. Кожний викладач – це в першу чергу вчений і в основу викладання, особливо вибіркового дисциплін, мають бути покладені результати його власних наукових досліджень, оскільки викладання – це похідна наукової діяльності. Саме такі кафедри матимуть право готувати магістрів, але це окрема тема.

І, насамкінець, декілька слів про матеріально-технічне забезпечення наукової і навчально-педагогічної роботи. Слід визнати, що сьогодні наукова праця знецінена, значно впала її престижність, спостерігається відтік молодих перспективних науковців за межі країни. Значно призупинилось фінансування лабораторних та експедиційних досліджень, утруднений доступ до монополізованих баз даних природоохоронного спрямування і практично для студентів вони недоступні, оскільки монополісти вимагають грошей, будучи не приватними, а державними організаціями. Матеріально-технічне забезпечення поки що залежить від ентузіазму і особистих зв'язків окремих викладачів чи керівників підрозділів. На жаль, економічна криза в державі негативно впливає на централізовані зусилля в цьому напрямку.

P.S. Коли основний матеріал статті був підготовлений, МОНУ опублікувало "Методичні рекомендації щодо запровадження європейської кредитно-трансферної системи і її ключових документів у вищих навчальних закладах" за № 1/9-119 від 26 лютого 2010 року [7], в яких передбачено ряд змін, що торкаються питань, піднятих вище. Зокрема, тижневий бюджет часу студента на виконання індивідуального плану складатиме 45 годин, а річний, впродовж 40 тижнів, куди входить теоретичне навчання, обов'язкова практична підготовка, семестровий контроль та виконання індивідуальних завдань оцінюється тепер у 1800 годин (45×40) або 60 кредитів. Наповнення одного кредиту складає $1800 / 60 = 30$ годин. Максимальне тижневе аудиторне навантаження (разом із заняттями із позакредитної дисципліни "Фізичне виховання") не повинно перевищувати для ОКР "бакалавр" 30 годин; складання заліків тепер, як правило, має проводитись на останньому практичному, семінарському чи лабораторному занятті. Вводяться новації щодо оцінювання знань, а саме – розширена шкала підсумкового контролю: позитивні оцінки – відмінно (90 балів і вище або "5"), дуже добре – 80-89 або "4,5", добре – 65-79 або "4,0", задовільно – 55-64 або "3,5", достатньо – 50-54 – "3", незадовільно – 35-49 або "2" і неприйнятно – 1-34 або "1". Документ рекомендує також здійснювати у кожному ВНЗ систематичний моніторинг накопичувальної бальної шкали (за підсумками кожної сесії) з метою дотримання цільового співвідношення між різними позитивними оцінками і відсотком студентів, які отримали ці оцінки без перескладання, зокрема: відмінно – 10%, дуже добре – 25%, добре – 30%, задовільно – 25% і достатньо – 10%. Це означає, що максимум третина студентів (35%) із всіх встигаючих може навчатись на задовільно і цю межу варто не переходити. Таким чином, згідно згаданого документа, мінімальний рівень задовільної оцінки знижується до 50 балів замість колишніх 60, що дозволить дещо згладити недоречність встановлення мінімального порогу 124 бали. Ще однією новинкою є можливість вибору студентом повторного вивчення дисципліни у наступному навчальному році замість перескладання екзамену з неї при комісії щоб не бути виключеним з ВНЗ.

Висновки. Сталий розвиток нинішнього суспільства залежить від багатьох чинників, одним із основних з яких є еколого-освітній рівень населення і формування якого є прерогативою майбутніх фахівців еколого-географічного профілю – екологів, географів, менеджерів природоохоронної діяльності. Якість підготовки випускників ВНЗ України, в тому числі і вищеназваних, залежить, як мінімум, від чотирьох чинників: 1) якості шкільної підготовки абітурієнта; 2) якості навчально-методичного забезпечення навчального процесу та його організації; 3) якісного складу науково-педагогічного персоналу; 4) матеріально-технічного забезпечення навчального процесу. Необхідно підняти при вступі до ВНЗ нижню межу з суми балів за один предмет у кількості 60% від 100 або 80% від 200 балів і взяти це під контроль держави. Необхідно збільшити практичну підготовку студентів еколого-географічного напрямку за рахунок демократизації навчального процесу, переосмислити форми проведення лекційних занять у зв'язку зі створенням навчально-методичних комплексів дисциплін у електронному варіанті; перейти до організації навчального процесу за двомодульною накопичувальною системою без обов'язкового відвідування лекцій. Для якісної підготовки фахівців еколого-географічного профілю науково-педагогічний персонал і матеріально-технічне забезпечення повинні відповідати ліцензійним і акредитаційним нормам. Варто у новому державному галузевому стандарті "Географія" для обраних дисциплін професійної і практичної підготовки встановити мінімальну кількість годин не менше 108, що дозволить розвантажити

екзаменаційну сесію для студентів.

Література:

1. Олійник Я.Б. Болонський процес і географічна освіта в Україні / Я.Б.Олійник, П.Г.Шищенко // Український географічний журнал. – №1. – 2006. – С.51-53.
2. Гузик Р. Реалізація принципів і завдань Болонського процесу / Р.Гузик, Л.Діхарь // Вища школа. – 2008. – №8. – С.12-29.
3. Шевченко С. Оцінювання якості вищої освіти в контексті приєднання України до Болонського процесу// Вища школа. – 2008. – №11. – С.14-24.
4. Кендюхов О. Ілюзія освіти / О.Кендюхов // Дзеркало тижня. – 2008. – №44. – С.13.
5. Зирін О. Болонське судно й українські айсберги / О.Зирін // Україна молода. – 2010. – №26.
6. Довідник користувача європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). – Брюссель, 2009. – 44 с.
7. Методичні рекомендації щодо запровадження європейської кредитно-трансферної системи і її ключових документів у ВНЗ. – №1/9-119 від 26.12.2010.

Резюме:

Цепенда М. УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОЛОГО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ПРОФИЛЯ ДЛЯ НУЖД УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ БОЛОНСКОГО ПРОЦЕССА.

Рассмотрены проблемы качества подготовки специалистов эколого-географического профиля у ВУЗах Украины в частности и высшего образования вообще в условиях Болонского процесса с учетом требований сбалансированного развития. Предложены подходы относительно демократизации учебного процесса у ВУЗах и совершенствования предметного наполнения государственного отраслевого стандарта "География".

Ключевые слова: качество школьной подготовки абитуриента, качество учебно-методического обеспечения, качественный состав научно-педагогических кадров, качество материально-технического обеспечения, Болонский процесс, кредит, кредитно-модульная система, кредитно-трансферная система, государственный отраслевой стандарт "География".

Summary:

Tsependa M. IMPROVEMENT OF PREPARATION OF SPECIALISTS OF ECOLOGI-GEOGRAPHICAL TYPE FOR THE NEEDS OF STEADY DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF BOLON PROCESS.

The article deals with the problems of preparing eco-geographical specialists in Ukrainian higher educational establishments, in particular, and higher education in general, in conditions of Bologna process, for the purpose of stable development. Approaches to educational process democratization in higher educational establishments are suggested, as well as those to improvement of subject content of state branch standard in geography.

Key words: quality of applicant's secondary school preparation; quality of educational-methodical provision; qualitative composition of scientific-pedagogic staff; quality of material-technical aids; Bologna process; credit; credit-module system; credit-transfer system; state branch standard in geography.

Надійшла 12.03.2010р.

УДК 55:502.64

Інна СІРЕНКО

**НАВЧАЛЬНО-ОСВІТНЄ І ГЕОТУРИСТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ БЕРЕЗНІВСЬКОГО РАЙОНУ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

На прикладі адміністративного району України розглянуто аспекти використання геотопів – геологічних і геоморфологічних об'єктів, цікавих або репрезентативних з науково-пізнавальної точки зору, в тому числі ПНП - пам'яток неживої природи, заказників, тощо в шкільній і позашкільній освітній діяльності, та можливість розвитку на базі мережі геотопів геотуризму – геолого-геоморфологічного туризму, як міждисциплінарної діяльності на пограниччі геоморфології, геології, палеогеографії, охорони природи і туризму.

Ключові слова: геотуризм, геотоп, геолого-геоморфологічна спадщина, пам'ятка неживої природи, навчально-освітня діяльність.

Навчально-освітні програми для загальноосвітньої школи передбачають використання на уроках географії і в позашкільній краєзнавчій роботі місцевих прикладів з метою кращого і більш наочного засвоєння молоддю навчального матеріалу і прищеплення любові до своєї малої батьківщини. З іншого боку, все більше останнім часом говориться про необхідність розвитку локального туризму в межах власного району, області для громадян різного рівня освіти, фаху, життєвих зацікавлень. Як часто ми їдемо шукати вражень і пізнавальних імпульсів за тисячі